

Veche terminologie religioasă latinească tălmăcită în limba românească. Observații asupra dicționarului lui Teodor Corbea (*Dictiones latinae cum valachica interpretatione*)

Adrian CHIRCU

Dans notre communication, nous nous proposons de discuter à l'égard des termes religieux qui circulaient dans la société médiévale roumaine, plus précisément à la fin du XVIIème siècle et au commencement du XVIIIème siècle.

*Pour une meilleure délimitation du sujet investigué, nous avons tiré les faits de langue de l'ouvrage lexicographique rédigé par Teodor Corbea, intitulé **Dictiones latinae cum valachica interpretatione**, qui est le plus ample dictionnaire élaboré pendant la culture médiévale roumaine. Cet ouvrage bilingue contient des mots latins traduits en roumain et a un caractère encyclopédique.*

À part l'inventaire et la description des unités lexicales, l'analyse des faits de langue investigués permet de se faire une idée des termes religieux qui circulaient dans les parties occidentale et orientale de l'Europe.

Mots-clés: ancien roumain, dictionnaire, terminologie religieuse, lexicque, richesse lexicale

„Limbajul bisericesc actual este deci mărturie pentru contemporanii noștri asupra formei avute de vechea noastră limbă literară” (Chivu, 1997: 17).

0. La sfârșitul veacului al XX-lea și la începutul celui de-al XXI-lea, studiul vechilor scrieri românești, fie acestea laice ori religioase, a cunoscut un reviriment, conjunctură de care au profitat, în egală măsură, toți cei interesați de starea culturii românești de altădată, care și-au propus să circumscrie într-un mod apropiat anumite chestiuni care n-au fost îndeajuns studiate, al căror rost este de a suprinde realitățile epocii ori schimbările ce au survenit în timp, în societatea românească.

1. În aceeași linie a valorizării textelor de odinioară, se înscrie și cercetarea de față, în care ne propunem să discutăm pe marginea celui mai amplu dicționar redactat în perioada Evului Mediu românesc, și anume *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, elaborat de către învățatul ardelean Teodor Corbea, care reușește să tălmăcească ori să echivaleze în limba română un număr

impresionant de termeni latinești (uneori de proveniență grecească), ce au un caracter enciclopedic ori popular.

1.1. De-a lungul ultimelor două decenii, asupra rolului și a locului acestui dicționar în cultura română, s-au pronunțat, în special, filologi, lingviști ori istorici: Grigore Crețu (1905), Mircea Seche (1966), Mihai Alin Gherman (2000-2001, 2004a, 2004b, 2010), (Cândea et alii, 2012) sau Gheorghe Chivu (2017), cu toții remarcând complexitatea acestuia, ca, de altfel, și particularitățile de redactare.

1.2. De pildă, autorul ediției critice a dicționarului (DLVI, 2001), A. M. Gherman, în studii succesive, evidențiază însemnătatea acestuia, observînd că se dovedește a fi „o lucrare care depășește cu mult nivelul lexicografiei din cultura noastră veche, anticipînd, nu numai ca bogăție a materialului lingvistic, ci și în concepție, lexicografia Școlii Ardelene” (2000-2001: 164), că „are un lexic românesc de o bogăție cu totul remarcabilă [...], că aici aflăm cel mai amplu inventar lexical al limbii române găsit în vreo lucrare lexicografică românească redactată pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea” (2004: 75) și că avem de-a face cu o operă „insolită pentru imaginea convențională a culturii românești” (2010: 65).

La rîndul său, Gh. Chivu consideră că dicționarul este „expresia unei marcate nevoi culturale, resimțite în spațiul românesc la cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea” (2017: 104), cînd incursiunile în mediul cărturăresc occidental erau tot mai susținute și mai rodnice.

2. În ceea ce privește modelul care a stat la baza elaborării lucrării lexicografice în chestiune aflăm date chiar de la Teodor Corbea, care ignoră sau lasă voită două mențiuni din *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvm editvm; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (DLU), redactat de către Albert Szenci Molnár, și anume „**Argentina**¹ et **Argentorum**: tare oraș al Țării Nemțești lîngă apa Rhenus, în ținutul Alsației. Acolo ca acela înalt turn iaste și bisearică înfrîmșetată, cît în Europa altă bisearică sau turn aseamine acestora nu iaste. Iaste iarăș acolo o academie vestită, în care de demult mulți înțelepți s-au învățat, unde și eu, care această carte am scris (adecă *Albertus Molnaru*) trei ani și jumătate am lăcuit în vremea copilăriei.” (DLVI, 2001: 53); **Altorsium**, g.n. orașul în ținutul domnilor norimbergheani, în care acest norimberghean svat cinsteș bogată academie au zidit în numărul anilor 1575, unde acest Lixicon l-au scris Albertus Molnar în numărul anilor 1603 (DLVI, 2001: 33).

2.1. Prin urmare, sursa inițială trebuie să fie aceasta, însă cărturarul român nu se mulțumește să preia *tale quale* informația eruditului maghiar, iar compararea cuvintelor din dicționarele celor doi învățați sugerează că, la Corbea, avem „o atitudine creatoare”, dovedită atît prin „eliminarea unor articole, cît și prin

¹ **Strasbourg**. Avem de-a face cu una dintre cele mai detaliate glosări din dicționar. Toponimul este prezentat întocmai și în dicționarul lui Albert Szenci Molnár.

selectarea unor valori semantice care să fie echivalente în românește” (Gherman 2010: 67). De asemenea, acesta înovează, „adăugînd explicații și semnificații, făcînd comentarii, dar, mai ales, creînd, într-o limbă ce s-a dorit a fi bogată și nuanțată, un echivalent cît mai bun al părții latinești, nu o copie literală a componentei maghiare din *Dictionarium Latino-Ungaricum*” (Chivu 2017: 104).

3. Apariția acestei lucrări lexicografice trebuie pusă și pe seama sprijinului de netăgăduit acordat de biserică, iar această cheie interpretativă se găsește la sfîrșit, unde autorul precizează că cel care a plătit tîlmăcirea acestui *lexicon* este „părintele Mitrofan, episcopul de Buzău” (DLVI, 2001: 557). Nu trebuie uitat nici faptul că Teodor Corbea era familiarizat cu scrierile bisericești, dovadă fiind redactarea *Psaltirii în versuri*. Nu credem că i-ar fi fost străine nici psaltirea mitropolitului Dosoftei, nici cea a lui Antim Ivireanul ori alte psaltiri calvine care au circulat în Ardeal.

3.1. Pornind de la aceste considerații preliminare asupra dicționarului corbean, ne propunem să urmărim modul în care Teodor Corbea echivalează, în limba română, termenii latinești religioși specifici bisericilor apusene, în special celei catolice și celor ivite sub impulsul Reformei, ținînd cont de faptul că Albert Szenci Molnár era un pastor calvin.

3.2. Demersul nostru interpretativ diferă, într-un anumit fel, de cele anterioare (Bălan, 1914), în sensul că nu ne vom limita doar la inventarierea termenilor religioși care circulau în Evul Mediu occidental și în cel românesc (Onu, 2000) și la analizarea vocabularului bisericesc de ieri (Gheție, 1997; Niculescu, 2017), ci vom urmări, în special, modalitățile prin care Teodor Corbea, pe baza cunoștințelor sale, îl cuiește cît mai bine termenii religioși latinești în limba română, anticipînd, într-un anumit fel, configurarea limbajului bisericesc actual (Chivu, 1997; Bărbuleanu-Tereche, 2013; Ivăniș-Frențiu 2013; Teleoacă, 2017).²

3.3. Premisa de la care am plecat în abordarea unui asemenea subiect constă în faptul că, dat fiind că avem de-a face cu cel mai amplu lexicon elaborat în vechea cultură românească, există posibilitatea ca, în filele acestuia, să fie prezent un număr semnificativ de cuvinte ce au un caracter religios sau care pot fi puse în relație cu biserica ori cu trăirea bisericească, iar analiza acestora ne poate ajuta să înțelegem atît unele aspecte de ordin lexical, în speță accepțiuni ale termenilor ori modalități de formare a cuvintelor, cît și anumite aspecte implicite privitoare la organizarea și la viața religioasă a românilor transilvăneni.

3.4. Astfel, putem avansa ideea că nu avem de-a face doar cu un dicționar de mari dimensiuni, ci și că avem în fața noastră un prim inventar posibil, fie acesta și incomplet, al termenilor religioși românești, care circulau în Evul Mediu.

4. În vederea circumscrierii cît mai apropiate a faptelor de limbă, am excerptat din paginile dicționarului un număr semnificativ de unități lexicale,

² Pentru un istoric al cercetărilor privitoare la stilul religios, a se vedea Diaconița (2015).

avînd sau putînd avea un caracter creștin/religios, ce constituie corpusul studiului nostru. În realizarea acestuia, am întîmpinat cîteva dificultăți, datorate semnificației/semnificațiilor complexe ale termenilor. Pentru clasificarea lor, am prioritarizat criteriul anterior precizat³, încadrînd termenii în mai multe categorii, pe care le prezentăm în cele ce urmează:

a) *termeni care trimit la ființe cu puteri spirituale, la ființe pure, la locuri de supremă fericire*: **angelus, g.m.** înger, anghiel, sol; **apostolus, g.m.** apostol, cu porîncă trimis; **Christus, g.m.** uns, Hristos; **Deus, g.m.** dumnezeu; **divinitas, g.f.** dumnezeire; **Eden, g.f.** nume a grădinei raiului; **enthusiasmus, g.m.** suflarea sau răsuflarea lui dumnezeu; **faticanus, g.m.** gâcitori, gâcitoriul rînduirii lui dumnezeu; **fatiloquus, -i, g.m., -a** gâcitori, -re, vestitori afară de voia lui dumnezeu; **flamen, g.n.** suflare, duh; **propheta, g.m.** semnificației gâcitori, proroc, vestitoriul voiei lui Dumnezeu; **prophetis, g.f.** prorociță; **rophetissa, g.f. idem**; **seraphimi, g.m.pl.** îngeri curați cu raze înfocate strălucitori, serafimi; **theos, g.m.** Latine **deus** dumnezeu; **theotócos, g.m.** născători de dumnezeu, despre Fecioara Marii să zice; **theótocos, g.m.** de dumnezeu născut; **virgo, -nis, g.f.** fecioară, vergură; **virguncula, g.f.** feciurioară, vârguriță; **viripotens, -tis, g.f.** fecioară spre căsătorie cuvioasă;

b) *termeni privitori la anumite ranguri bisericești sau monahale*: **abbas, -atis, g.m.** iegumen [sic!]; **abbatissa** mare călugăriță, stăriță; **apocrysiarii** popii ai doile, vlădici; **archiepiscopus, g.m.** arhiepiscop; **archimandrita, g.m.** arhimandrit; **canonicus, g.m.** îndereptători, popă canonic; **cœnobita, g.m.** călugăr, bărat; **curio, g.m.** popă de curte; **diaconus, g.m.** diiacon; **ecclesiastes, g.m.** propoveduitori, popă; **eremita, -æ, g.m.** sihastru; **flamen, -nis, g.m.** preot de svințit; **mystes, g.m.** svințit, popă; **papa** tată, tată mare; iarăș: popă mare rimlenesc, papa; **parochus, g.m.** care au gătit solilor celor veniți bucate (conăcări); iarăș: popă, slugă biserecească; **patriarcha, g.m.** părinte svânt de demult, patriiarch; **pontifex, g.m.** popă mare, arhieru; **protomysta, g.m.** popă mare; **sacricolæ, g.m.pl.** popii jârtvitori, năroadele besearecei, oamenii lui dumnezeu; **sacrificulus, g.m.** popă jirtvitori;

c) *termeni referitori la anumite ocupații, la persoane apropiate de biserică sau implicate în activitatea acesteia (altele decît ranguri bisericești)*: **acolythi, -orum** ocrotitori ai bisearecei, slujitori de svințenie; **æditimor, -aris** gomicănescu, păzatori de bisearecă sânt; **æditimus** gomican, păzatori al bisearecei; **basilicanus, g.m.** păzatori de mănăstire; **capsarius, g.m.** păzatori de sicrie, făcători, purtători; **christianus, g.m.** creștin; **chricicola, g.m. idem**; **chriastinismus, g.m.** creștinătate; **concionarius, g.m.** propoveduitor, spuior de cazanii; **concionator, g.m.** căzănitori; **consecrator, g.m.** svințitori; **evangelista, g.m.** evanghielist; **evangelus, -i, g.m.** spuiori de bucurie; **fanaticus, g.m.** păzatori de bisearecă; **flaminus, g.m.** slujitori de jârtvuit; **hagios, g.m.** svânt; **hieros, g.m.** svânt;

³ În vederea înțelegerii adecvate a accepțiunilor unor termeni și a încadrării semantice ulterioare a acestora, am consultat următoarele lucrări lexicografice (DLR, DR, DILR, DL-R, DLU).

miserator, g.m. milostivitori, amărători; **mystagogus, g.m.** cliseri, purtători de grijă a svințeniei; **nomarcha, g.m.** șpan de eparhie, vătaf; **nomarchia, g.f.** vătășia; **parœci, g.m.pl.** nărodul din curtea popască; **phæcasiarius, g.m.** popă, de pă încălțămâta [sic!] fecasium; **Pharisæi, g.m.pl.** oameni au fost între nărodul jidovăsc în Iudea întru orânduiala învățaturii bisearecei usebiți, cu îmbrăcământul și cu țânerea orânduialei, de nărodul cel de obște aleși; **piatrix, g.f.** fămeaie muncitoare cu jârtvă curățitoare; **prædicator, g.m.** propoveditori, vestitori; **præfica, g.f.** fămeaie plângătoare de mort tocmită în simbrie (sau îndereptătoare de jale); **precator, g.m.** rugători; **proparator, g.m.** mărturisitori, bine-văditori, adeveratori; **psaltes, g.m.** cântăreț, peveț; **psaltria, g.f.** cântăreață; **sacerdos, g.o.** popă jirtvitori, preot; **sacerdotissa, g.f.** preoteasă, popoaie; **sacrificus, g.m.** svințitori, de svințenie făcători,-re; **sanctulus, g.m.** svințisor, svânt mic; **sanctus,-a,-um nomen et participium** svânt,-ă, curat,-ă, tare, isprăvit, săvârșit,-ă, rânduit,-ă; **saluator, g.m.** mulțamitori; **symmista, g.m.** soțâie dintr-aceaeși svințeanie, soț preoțâsc; **theologus, g.m.** bine învățat spre Sfânta Scriptura; **theomachus, g.m.** oștitori cu dumnezău; **Theophilus, g.m.** iubitori de dumnezău; **item:** nume usebit bărbătesc; **venerans,-tis, g.o.** cinstitori,-re; **venerator, g.m.** cinstitori, biciuluiitori;

d) termeni privitori la lăcașuri de cult ori la anexe ale acestora: **adytum, g.n.** schit, bisearecă în loc ascuns; **ades, g.f.** bisearecă, o casă; **basilica, g.f.** casă dempreună de svat, mănăstire; **cœmenterium, g.n.** țementarium, loc de îngropat; **conclave, g.n. conclavis** cămară ascunzătoare, loc încuiat, ascunzu [sic!]; **conclavium et conclavum, g.n. idem;** **defensaculum, g.n.** loc de mântuire; **ecclesia, g.f.** bisearecă, o casă svântă; **fanum, g.n.** bisearecă, schit; **lararium, g.n.** capolnă de casă sau schit de casă; **lychnuchus, g.m.** sfeășnic sau purtători de făcle de vânt; **lychnus, g.m.** lumină de lumânare, făclie de vânt; **Monasterium, g.n.** mănăstire; iarăș: un oraș în Vestfaliia; **oraculum, g.n.** bisearecă, casă de închinat; iarăș: spunere de ceale viitoare (gâcire), vestire dumnezăiască prin om, voroavă amăgitoare; **parochia, g.f.;** **pastophorium, g.n.** cămara preoțască de veșmintele ceale svinte; iarăș: cămară de mireasă; **pronaos, g.m.** stătători înaintea bisearecei; **psalmus,-i, g.m.** psalom, cântare; **Psalterium, g.n.** unealtă au fost cu zece coarde în patru cornuri; iarăș: cartea Psaltirea lui Sveti David; **sacellum, g.n.** capiște, schitișor, capolnă mică; **sacrarium, g.n.** loc de ținut svințeniia jârtvnică, loc svințit, svințitoare; **sacrosanctum, g.n.** loc de svințenie, prea sfințit; **sanctuarium, g.n.** loc svânt în bisearecă sau bisearecă svințitoare; **tumba, g.f.** groapă, loc deșert, coșcig;

e) termeni care desemnează anumite obiecte de cult, scrieri religioase sau obiecte auxiliare: **aspergillum, g.n.** pământuf cu care papistașii să stropăsc cu a lor aiazmă; **assidelæ, g.f.pl.** mease preoțești pentru jârtvă (sau jârtvuitoare); **baptisterium, g.n.** piatră de botezat; **Biblia, g.n.pl.** Scriptura Svântă, Bibliia; **carpheotum, g.n.** tămâie curată, albă; **cenotaphium, g.n.** coșcig deșert; **conditivum, g.n.** coșcig; **conditorium, g.n.** loc ascuns, coșcig; **crux, g.f.** cruce; **evangelium, g.n.** evanghielie; **fetra, g.f.** ferestruică sau ușcioară în țânerea

svințitoriul [sic!]; **Hagiographia**, g.f. Svânta Scriptură; **iccon**, g.f. icoană; **iconcula**, g.f. iconiță; **imago**, g.f. chip, icoană, înfigurare, asemănare; **imaguncula**, g.f. iconiță, chipșor, înfigurărea; **initialia**, g.n.pl. lucruri de svințit; **phæcasium**, g.n. numele ciobotei care o au purtat popii; **pontificia**, g.n.pl. cărți scrise de ținemoniile popilor; **theologia**, g.f. învățătură de dumnezeu sau de lucrurile dumnezeiești, Svântă Scriptură; **thuribulum**, g.n. cădelniță tămâietoare; **thus,-uris**, g.m. tămâie; **thusculum**, g.n. tămâie; **turibulum**, g.n. cădelniță, vas de tămâiat;

f) *termeni referitori la acțiuni sau rînduiri ce țin de trăirea creștină, de organizarea bisericească ori de activități desfășurate în sînul acesteia*: **abbatia**, g.f. iegumenie [sic!]; **adjiciales** preoțască, mare și scumpă cină, **adoratio**, g.f. rugăciune; **amburbiale**, g.n. sărbătoare de umblat cu crucea, jârtvă ocolitoare de oraș; **bendico,-is** binecuvintezu, binegrăiescu, blagoslovăscu; **bendeicta** [sic!], g.n.pl. blagoslovenii, binecuvântări; **benedictio**, g.f. blagoslovire; **benedictum**, g.n. binecuvântare, blagoslovenie; **canon**, g.n. îndereptare, rînd croit; iarăș: inimă de pavăză, canon; **charistia**, g.f. ospetie cu îndrăzneală; **charitas,-atis**, g.f. dragoste curată; **concilium**, g.n. săbor, svaț; **concio,-onis**, g.f. împreună chiemare, adunare; iarăș: cazanie; **concionor,-aris** propoveduiescu, căzănescu; **congregatio**, g.f. adunare dempreună, săbor; **consecratio**, g.f. svințire; **consecro,-as** svințescu; **conventus**, g.m. săbor, adunare, împreună adunat nărod; **cultus,-us**, g.m. cinstire dumnezeiască, slujbă, împodobire; **curionium**, g.n. leafa popei de curte; **Decalogus**, g.m. zece porânci ale legii lui dumnezeu; **defendo,-is** mîntuiescu; **defensio**, g.f. mîntuire, ocrotire; **defensito,-as** mă mîntuițăscu, ocroticescu; **defenso,-as idem**; **diaconia**, g.f. dieconie; **dicata**, g.n.pl. lucruri usebite lui dumnezeu poclonite; **evangelia,-orum**, g.n.pl. jârtvuiri pentru vestire bucurătoare; **eulogia**, g.f. blagoslovire; **excusatio**, g.f. mîntuire; **excuso,-as** mîntuiescu; **exsacrifico,-as** svințescu, blagoslovăscu; **fatum**, g.n. rînduirea lui dumnezeu; **festum**, g.n. sărbătoare; **genethlia**, g.n.pl. ospăț de sărbătoarea nașterei, țeanchieș, ospăț; **homilia**, g.f. voroavă în săbor sau în divan; **iconismus**, g.m. scrierea sau zugrăvirea icoanelor; **immisericordia**, g.f. nemilostivire; **immolo,-as** jârtvuiescu; **initio,-as** hirotonescu, svințescu; **initior,-ar** mă svințescu, mă hirotonescu; **mentio**, g.f. pomenire; **mentiturus**, g.m. mîntuitoarealnic; **miseratio**, g.f. milostivire, amărare; **miseror,-eris,-tus sum** mi-e milă, mă milostivăscu, mă amărăscu, miluiescu; **miserescit**, **imper.** să miluaște; **miseresco,-is,-ere** mă milostivăscu, mă miluiescu, mă amărăscu; **miseror illius** mi-e milă, miluiescu; **misericordia**, g.f. milostivire; **miseror,-as pro miseror dicebant veteres acc.** miluiescu, mi-e milă; **monodia**, g.f. cântare de îngropăciune bocitoare; **mysteria**, g.fn.pl. svințire de taină sau tainuită; **mysterium**, g.n. taină, taină de svințenie; **oblatio**, g.f. dare de bunăvoie, jârtvă; **obsecratio**, g.f. rugare pentru dumnezeu sau cearere; **obsecro,-as** pă sfințenie mă rogu, foarte mă rogu, foarte ceiu; **oratum**, g.n. rugămînt; **oratus,-us**, g.m. rugat, rugare; **orthodoxia**, g.f. înțeleagere adevărată; **parento,-as** jârtvescu pentru părinți-m cei morți, facu pomană, praznic; **pietas**, g.f. viață dumnezeiască,

curăție, credință; **pio,-as,-are** svințește cinstescu, iubăscu; iarăș: curățăscu, îmblânzăscu; **polluceo,-es,-xi** luminățește jârtvuiescu cu pompă mare, svințăscu; **piamen,-nis, g.n.** jârtvă spre curățenie; **piatio, g.f.** dobândire de milă, îmblânzire, pocăire; **pontificatus,-us, g.m.** arhierie, popie mare; **pontificium, g.n.** vrednicia popei celui mare; **prædicamentum, g.n.** zăsă care să zăce de multe lucruri, cazanie; **prædicatio, g.f.** vestire, lăudare, căzănire, propoveduire; **prædicatum, g.n.** propovedaniia, care să zăce de ceva; **prædico,-as** propoveduiescu, vestescu; **prædico,-is,-xi** înainte zăcu, găcescu, prorocescu; **prædictio, g.f.** înainte zăceare, prorocire, găcire; **prædictum, g.n. idem**; **precatio, g.f.** rugăciune; **preces, g.f.pl.** rugăciune; **precis, preci, precem, preces, g.f.** rugăciune; **precor,-aris** rogu, pohtescu; **probatio, g.f.** mărturisire, bine-vădire; **pronitas, g.f.** plecăciune; **prophetia, g.f.** spunere de ceale viitoare, prorocire; **propheto,-as** găcescu, prorocescu; **regulo,-as** canonicescu, îndereptezu; **religio,-onis, g.f.** cinste dumnezăiască, slujbă, teamere, svințire; **sacerdotium, g.n.** popie, preoție; **sacrificatio, g.f.** jirtvire, svințenie; **sacrificium, g.n.** jârtvă, svințire; **sacrifico,-as** jârtvăscu; **sacro,-as** svințescu, lui dumnezău svințescu; **sacrum, g.n.** svințenie, jârtvă, rugăciune; iarăș: bisearecă; **salus,-utis, g.f.** spăsenie, mântuire, viață, rămâneare, sănătate, leac, doftorie; **salvo,-as** slobozăscu, mântuiescu, țau; **salutatio, g.f.** mulțămire, mulțămită; **salutatorium, g.n.** boierie de mulțămire; **sanctificium, g.n.** laudă de svințenie; **sanctifico,-as** svințescu, curățăscu; **sanctimonia, g.f.** svințenie, curăție, bunătate, blândețe dumnezăiești; **sanctio, g.f.** săvârșire, istovire cu leage, întărire; **sanctitas, g.f.** svinție, svințire; **sanctitudo,-inis apud antiquos idem**; **servitium, g.n.** slujbă; **servitudo, g.f.** slujire; **servitus,-utis, g.f.** slujbă; **simplicitas, g.f.** unire, smerenie, neamestecare; **submitio, g.f.** smerire, slobozare în jos; **superstitio, g.f.** cinstire de dumnezău vicleană, farmăc, teamere mare; **turifico,-as** tămâiezu; **veneratio, g.f.** cinstire, biciuire;

g) termeni privitori la slujbele bisericești, la momente ale acestora, la anumite sfinte taine, la venerarea divinității sau la sărbători: **adoratio, g.f.** rugăciune, **alleluiach** lăudaț pre Domnul!; **amen** amin, așa să fie, adevărat; **baptisma, g.n.** botezare, botez (**baptismum, g.n. idem baptismus, g.m. idem**); **baptisma, g.n.** botezare, botez; **baptismum, g.n. idem baptismus, g.m. idem**; **baptista, g.m.** botezător; **baptistes, g.m.** botezător; **baptizatus,-a,-um** botezat,-ă; **baptizo,-as** botezu; **doxa, g.f.** slavă (mărire); **Emmanuel, g.m.** cu noi, Dumnezeu; **flaminium, g.n.** preoția flamenească; **genesis, g.f.** naștere; **hercle, adverb.** pă dumnezău, adevărat, zău; **homagium, g.n.** —; iarăș: credința noastră care avem la domnul nostru pământesc; **immortalitas, g.f.** nemuriciune; **initiatio, g.f.** sfințenie, hirotonie; **funus,-eris, g.m.** murire, adunare la casa cea de moarte unde iaste cineva mort, urmarea, petreacerea mortului; **necros, g.m.** pogrebanie; **osanna; vide: hosanna** oh, ajută, Doamne, și iartă, sloboază; **pascha, g.f.** meargere de ceaea parte; iarăș: Paști; **Pentecoste,-es, g.f.** a cincizecilea zi după înălțarea Domnului Hristos, Rusalii; **sabbathismus, g.m.** svințire de sâmbătă; **sacratio, g.f.** svințire; **sabbathum, g.n.** sâmbată; **silicernium, g.n.** ospăț de morți,

ospaț de praznic, în care au căpătat bătrânii, pomană; **vita**, g.f. viață; **item**: statul vieții;

h) termeni religioși care exprimă caracteristici ori modalități: auguste svințește, prea înălțește, cu mare mărire; **basilice** împărătește; **basilicus**, -a, -um împărătesc, -ă, domnesc, -ă; **benedice** binecuvântăște, cu blagoslovenie; **bendicte** cu bunăcuvântare, cu blagoslovenii, cu mare laudă; **benedicus** bun cuvântători; **benigne** cu bunăvoie, milostiviște; **cælicus**, -a, -um ceresc, -ă, de ceri; **cælifer**, -a, -um purtători de ceri, -re; **cælius** cerește; **canonicus**, -a, -um canonicesc, -ă; **comis**, -e slovesnic, -ă, credincios, -ă; **comiter** slovesnicește; **concionabundus**, -a, -um sputorel de cazanii; **concionnalis**, -e de cazanie, de spunere de cazanie, căzănesc, -ă; **concionatorius**, -a, -um de căzănit, de propoveduit; **consecraneus**, -a, -um svințit, -ă; **consecratus**, -a, -um svințitorit, -ă; **defensus**, -a, -um mântuit, -ă, ocrotit, -ă; **dicatus**, -a, -um închinat, -ă, poclonit, -ă, svințitorit, -ă; **divine** dumnezăiește; **divinipotens**, g.om. puternic dumnezăiesc, -ă; **divinus**, -a, -um de dumnezău sau dumnezăiesc, -ă; **dus**, -a, -um dumnezăiesc, -ă, svințos, -ă, neamiș, -ă; **divus**, -a, -um dumnezăiesc, -ă, svințealnic, -ă, svințos, -ă; **entheus**, -a, -um de la dumnezău cuprins, -ă, purceaderea minții de la dumnezău, cu vederea lui dumnezău plin, -ă; **divinitus**, **adverb.** de la dumnezău sau din puterea lui dumnezău; **eremitanus**, -a, -um sihăstresc, -ă; **evangelicus**, -a, -um evanghiesc, -ă, de evanghielie; **excusabilis**, -e mântuicios, -ă, lesne de mântuit, vreadnic, -ă spre mântuire; **excusate** mântuiște; **excusatorius**, -a, -um de mântuit, -ă; **execrabilis**, -e blăstămat, -ă, urăcios, -ă; **execratus**, g.m.; -a, f; -um, n. blăstămat, -ă, urât, -ă; **fanaticus**, -a, -um nebun, -ă, lunatic, -ă; iarăș: de la dumnezău lovit, -ă; **fatalis**, -e muricios, -ă, din rânduirea lui dumnezău; **fataliter**, **adverb.** după rânduirea lui dumnezău; **festus**, -a, -um de sărbătoare, sărbători, -re; **fidelis**, -e credincios, -ă; **fideliter** credincioște, cu credință; **fidus**, -a, -um credincios, -ă; **hebraice** jidovește, ovreiaște; **hebraicus**, -a, -um jidovăsc, -ă; **iconicus**, -a, -um de icoană; **immiserabilis**, -e spre care nimini nu să milostivește; **immisericorditer** nemilostiviște; **immisericors**, -dis, g.o. nemilostiv, -ă; **immortalis**, -e nemuritori, -re, nemortac, -ă; **immortaliter** nemuriște; **impie** necredințește, fără credință; **impius**, -a, -um nedumnezăițealnic, -ă, necredincios, -ă; **improctus**, -a, -um nemântuit, fără de mântuire; **infernalis**, -e de iad, iedesc, -ă; **inhumatus**, -a, -um fără de îngropăciune, neîngropat, -ă; **initarius**, -a, -um de svințit; **initatus**, -a, -um hirotonit, -ă, svințit, -ă; **linetatus**, g.m. în veșmânt de giolgi îmbrăcat; **maledice** suduiște, blăstămăște, cu blăstăm; **maledicus**, -a, -um blăstămători, -re, rău cuvântători, -re, măscăritori, -re; **miserabilis**, -e milostivicios, -ă, amărăcios, -ă; **miserabiliter** milostivnicește; **miserabundus**, -a, -um milostivealnic, -ă, amărățealnic, -ă; **miseranter** milostiviște, cu milă; **miseriors**, -dis, g.o. milostiv, -ă; **morticianus**, -a, -um mortăcin, murit, -ă; **mortifere** morțiște, cu aducere de moarte; **mortiferus**, -a, -um mortifer, -a, -um aducători de moarte, -re; **mortalis**, -e de moarte, muritoresc; **mortuus**, -a, -um mort, -ă, murit; **mysticus**, -a, -um de svințenie tănuită sau de taină; **noxalis**, -e greșit, -ă, vinovățesc, -ă, de greșale; **obsecrandus**, -a, -um pentru dumnezău

rugători,-re; **oratus,-a,-um** rugat,-ă; **orthodoxus,-a,-um** cu credința adevărată, cu înțeleagerea adevărată; **pascalis,-e** pascăcios,-ă; **paschalis,-e** păștesc,-ă, de Paști; **perbenigne, adv.** prea credincioșaste, prea blagosovișteaste; **perfidelis,-e** prea credincios,-ă; **perfidiose** fără credință, necredincioșaste; **perfidiusus,-a,-um** necredincios,-ă, fără credință (prea); **pharisaicus,-a,-um** farisienesc,-ă, mândresc biserecesc,-ă; **pontificalis,-e** arhieresc,-ă, de popa cel mare; **pontificus,-a,-um** arhieresc,-ă, care iaste al popei celui mare; **prædicatus,-a,-um** propoveduit,-ă, căzănit,-ă; **precario, adv.** prin rugăciune; **propheticus,-a,-um** prorocesc,-ă; **regularis,-e** canonicesc, de după regulă, îndereptari; **regulariter, adv.** canoniceste, după canon; **regulatum idem**; **religiose** svințeaste, cu frică dumnezăiască; **religiosus,-a,-um** temăcios de dumnezău,-ă, svânt, bun; **sacer,-cra,-um** svânt,-ă; iarăș: blăstămat,-ă, osândit,-ă; **sacerdotalis,-e** preoțască,-ă, popăsc,-ă; **sacratus,-a,-um** svințit,-ă; **sacrifer,-a,-um** aducători de svințenie,-re; **sacrificialis,-e** de svințenie, de jirtvire, svințitoresc,-ă; **sacrificus,-a,-um** svințitoresc, de jirtvă; **sacrosanctus,-a,-um** credincios,-ă, svințitori,-re, svințit,-ă; **salutaris,-e** de sănătate, spăsitornic, de spăsenie, de mântuire; **salutariter** cu spăsenie; **salutatorius,-a,-um** de mulțămită; **salutifer,-a,-um** spășitori,-re, aducători de sănătate,-re, ducători de spăsenie,-re; **salutiger,-a,-um** purtători de mulțămită,-re; **salutigerulus, g.m. idem**; **sancte, adv.** svințeaste, tare; **simpliciter, adv.** curat, la aiave, chiar, unițeaste, cu smerenie; **submissus,-a,-um** smerit,-ă, lăsat, slobozât în jos,-ă; **summisce, adv.** smerițeaste, cu smerire; **summissim, adv. idem**; **summissio, g.f. idem quod remissio**; **summissus,-a,-um** seve submissus,-a smerit,-ă; **superstitiose, adv.** fărâcătoareaste; **superstitiosus,-a,-um** fărâcăcios,-ă; **tartareus,-a,-um** den tartar; **testatus,-a,-um** mărturisit,-ă, la aiave, adevărit; **thuricremus,-a,-um** arzători de tămâie,-re; **thurifer,-a,-um** roditori de tămâie,-re; **thurilegus,-a,-um** culegători de tămâie,-re; **truciter, adv.** nemilostiveaste; **truculente adv. idem**; **truculentus,-a,-um** nemilostiv,-vă; **turifer,-a,-um** aducători de tămâie,-re, roditori de tămâie; **venerabilis,-e** cinsticios,-ă, vreadnic spre cinstire, spre biciuire; **venerabundus,-a,-um** cinstitori pă cineva bucuros,-re; **venerandus,-a,-um** cinstitorealnic,-ă, cinstitori, biciluitori,-re [sic!]; **veneranter, adv.** cu biciuire, cu mare cinste; **veneratus,-a,-um** cinstit,-ă;

i) *termeni referitori la apropierea ori la depărtarea de religie sau de credință, la părăsirea acestei lumi ori la viața de apoi*: **anthropomorphitæ** eriticii au fost carii pre dumnezău în chip omenesc au mărturisit; **apostasia, g.f.** stare, rumpere cu credință; **apostata, g.m.** plecat cu credința, rupt; **apostato,-as** credința-m lasu; **apotheosis, g.f.** schimbare întru dumnezăire, facerea omului în dumnezăire; **atheos, g.m.** fără dumnezău, căruia de dumnezău nimic nu-i iaste frică; **cælicola, g.m.** lăcuitori ceresc (în ceri); **cælites** cerani (carii lăcuiesc în ceri); **defensor, g.m.** mântuitori, ocrotitori; **detestatio, g.f.** blăstămare, urăre; **detetor,-aris** blastămu, urăscu; **detrectatio, g.f.** lăpădare, nevreare; **detrectator, g.m.** nevoitori, cela ce nu va, lăpădători; **detrecto,-as** nu voi, leapădu; **diabolicus,-a,-um** dievolesc,-ă, hulitoresc,-ă; **diabolus, g.m.** diiavol, hulitori, împotrivitori;

dicatio, g.f. svințire, poclonire, închinare; **dico,-as,-are** svințescu, închinu, poclonescu; **diritas**, g.f. nemilostivire, năprăsnicie; **excommunicatio**, g.f. lăpădare afară, încuiare afară din săbor; **excommunico,-as** încuiu afară din săbor, leapădu afară; **execratio**, g.f. blăstămare, blăstăm, urăre; **execro,-as** blăstămu, urăscu; **exorcismus,-i**, g.m. silire cu jurământ, silire, gonire de drac; **exorcista**, g.m. silitori de draci, gonitori de draci; **fidelitas**, g.f. credincioșie; **fides,-ei**, g.f. credință; **idolatra**, g.m. închinători de bozi, de idoli; **idolatria**, g.f. închinare de idoli; **idolum**, g.n. idol, bozu; **impietas**, g.f. nedumnezăire, necurăție; **impio,-as** nedumnezăițește năsâlnicescu, facu sâlă; **infernus**, g.m. iad; **initiamenta**, g.n.pl. întâia începătura de învățarea credinței; **irreligiosus,-a,-um** nedumnezăialnic,-ă, fără de leage, necredincios,-ă; **levifidus,-a,-um** care iaste cu credința ușoară, pentru că curând poate lua și alta; **maledicentia**, g.f. suduire, blăstămare; **maledico,-is** suduiescu, blastămu, zăcu rău; **maledictio**, g.f. măscărire, suduire; **maledictum**, g.n. sudalmă, măscară, blăstăm; **mors,-tis**, g.f. moarte; **noxa**, g.f. vină, păcat, greșală; **noxia**, g.f. păcat, greșală; **obitus**, g.m. murire, moarte; **peccator**, g.m. păcătos, păcătuitori; **peccatrix**, g.f. păcătoasă, păcăuitoare; **peccatum**, g.n. păcat, greșală; **peccatur, imperso.** cade păcat, să păcătuiaște, să greșăste; **pecco,-as** păcătuiescu, facu păcat, greșescu; **perfidia**, g.f. necredință; **polluo,-is** pângărescu; **pollutio**, g.f. pângărire; **pollutus,-a,-um** pângărit,-ă; **sacrilegium**, g.n. furare de svințenie, spargere de biseareci; **sacrilegus**, g.m. furători de svințenie, hoțitori de biseareci; **simonia**, g.f. vulgo dicitur a Simone mago, Latine ambitus vinderea în bani a lucrului biserecesc, păcat cumplit; **Tartares**, g.m. iadul sau o parte îmbăznată a iadului, tartar; **trivenefica**, g.f. străgoaie fărâncătoare îndrăcită; **trucitas**, g.f. nemilostivire;

j) *antroponime și nume de noroade biblice*: **Abel**, g.m. un fii al lui Adam, Avel; **Agapeta**, g.f. o fată sfântă care slujia lui Dumnezeu; **Agar**, g.f. slujnica lui Avraam; **Agbarus, vel Abgarus**, g.m. crai de la Edes, căruia să ceteaște răvașul trimis către Hristos și răspunsurile lui Hristos în cartea [lui] Eusebius; **Chamaan**, g.m. fiul lui Ham, nepotul lui Noe, al căruia pământul cel larg pă urmă s-au dat izrailteanilor; **Enoch, patriarcha** patriarhul Enoh; **Esau**, g.m. fiul lui Isac, care apoi s-au numit Seir și Edon; **Gog et Magog** nume în Svânta Scriptură; **Hebraeus**, g.m. jidov, ovreai; **Herodes**, g.m. împărat au fost al Iudeei, deci trei au fost cu aceștia nume, de a căroră fapte în Svânta Scriptură iaste pomenire: cel dintâi, Marele Irod, într-a căruia vreme s-au născut Hristos și adevărat acesta au omorât copiii cei mici, celalalt, Antipas Irod, care au tăiat capul Svântului Ioan Botezătorul; al treilea, Irod Agripa, care au tăiat capul mai Marelui Sveti Ioacah; **Ismael**, g.m. fiul lui Avraam cel din slujnică; **Judæus**, g.m. jidov; **judaicus,-a,-um** de jidov, jidovăsc,-ă; **Levi**, g.m. un patriiarf [sic!], fiul lui Iacov; **Maria**, g.f. numele Maicei Domnului nostru Isus Hristos și a alaltor fămei; **Melchisedec**, g.m. svântul preot al lui Dumnezeu; **Palæstini**, g.m.pl. lăcuiitorii Palestinei; **Paulus,-i**, g.m. numele romanilor; iarăș: apostol svânt pre carele l-au chemat Saul când era fariseu; **Sabbatharii**, g.m.pl. dicti sunt Iudæi a Romanis quod

Sabbatha supersti[tio]se colerent ovreaii cei cinstitori de sâmbată; **Sarai**, g.f. muiarea lui Avraam, cării i-au fost numele cel dintâi Sara;

k) toponime biblice: **Alexandrium** g.n. oraș al Jidovimei; **Bethania**, g.f. orașel supt muntele Elevutului lângă Ierusalim și iaste cale de daoao miluri de pământ până la Ierusalim; iaste și altă Viftanie dincolo de Iordan; **Bethel**, g.f. oraș al Samariei; **Betlehem**, g.f. oraș al Iudeii, de-acolo până în Ierusalim 7 mile de loc, în care Domnul nostru Isus Hristos s-au născut; **Bethsaida**, g.f. oraș al Galileei lângă aleșteul Tiberiului; **Bethsames**, g.f. oraș al Galileei în care Domnul nostru Isus Hristos, precum spun scripturile, multe minuni au făcut; **Bethsura**, g.f. oraș mare au fost al jidovilor; **Cananæa**, g.f. Pământul Făgăduinței laudat; **Derbe**, g.f. orașel al ținutului Isauriei în care Timothei, ucenicul lui Sveti Pavel s-au născut; **Emmanus**, -ntis nume de oraș în Iudea; **Galilæa**, g.f. ținut al Țarei Jidovești; **Gaza**, g.f. bogăție, comoară; iarăș: nume de oraș în Persia și-n Palestina; **Gehenna**, g.f. o vale nu departe de la Ierusalim, unde din oraș tot gunoiul și scârnavia au purtat; iarăș: **metaphorice:** locul osândiților, iadul mare; **Gitta**, g.m. oraș în Palestina; **Gomorrha**, g.f. oraș în Palestina, unde iaste acum eleșteu sau Marea Roșie; **Hierosolyma**, g.n.pl. Ierusalim; **Hierusalem**, g.n. oraș mare al Jidovimei; **Iconium**, g.n. oraș în Cappadochia sau în Lycaonia unde au propoveduit Sveti Pavel și Varrava [sic!]; **Judæa**, g.f. Țara Jidovească; iarăș: jidovcă; **Samaria**, g.f. oraș palestienesc, loc de umblat patru zăle la Ierusalim, într-alt nume Sabasto, de pre care mijlocul Galileii și vecinătatea Iudeii să chiiamă Samaria; **Sodoma**, g.f. oraș mare au fost în Palestina sau în Jidovime, care cu foc de piatră pucioasă s-au ars și s-au prăpădit, acum într-acelaș loc iaste un aleșteu împuțat; **Tarsius**, g.m. oraș mare al Țililiei în care s-au născut Svântul apostol Pavel;

l) hidronime biblice: **Geon**, g.m. unul dintre patru izvoare din rai, precum arată Svânta Scriptură; **Jordanis**, g.m. apă curgătoare în Țara Jidovască, prin Galileia;

m) părți ale Sfintei Scripturi: **Leviticus**, g.m. a treia carte a lui Moisi; **Pentateuchus**, g.m. cinci cărți ale lui Moisi.

5. Analiza inventarului lexical relevă faptul că Teodor Corbea reușește să redea cât mai bine în limba română termenii religioși latinești, făcând dovada cunoașterii aprofundate nu numai a limbii române, ci și a limbii de cultură occidentale.

5.1. Pe lângă valorizarea mijloacelor interne de formare de noi cuvinte (în special, derivare și compunere: **maledice** suduiește, blăstămește, cu blăstăm; **enerandus**, -a, -um cinstitorealnic, -ă, cinstitori, biciluitori, -re [sic!]), Corbea recurge, în special, la bogăția sinonimică a limbii române (**perbenigne**, adv. prea credincioșește, prea blagosovitește; **salus**, -utis, g.f. spăsenie, mântuire, viață, rămânere, sănătate, leac, doftorie; **salutifer**, -a, -um spășitori, -re, aducători de sănătate, -re, ducători de spăsenie, -re; **superstitio**, g.f. cinstire de dumnezău vicleană, farmăc, teamere mare), cu scopul vădit de a face cât mai accesibilă

înțelegerea cuvintelor latinești⁴, îmbinînd, uneori, terminologia religioasă consacrată în principatele române cu cea populară (Teleoacă 2017: 65-66), mult mai pe înțelesul celor care nu pricepeau întru totul unii dintre termenii tălmăciți (**imago**, **g.f.** chip, icoană, înfigurare, asemănare; **imaguncula**, **g.f.** iconiță, chipșor, înfigurărea; **prædictio**, **g.f.** înainte zăceare, prorocie, gâcire).

5.1.1. Seriile sinonimice create de eruditul ardelean sînt firești atît în ceea ce privește organizarea generală a lexiconului, cît și în ceea ce privește perioada vechiului scris românesc, întrucît nevoia de nuanțare era resimțită mai mult ca oricînd.

5.1.2. De altfel, observația Floricăi Dimitrescu privitoare la lexiconul *Paliei de la Orăștie*, text din veacul al XVI-lea, și anume că prezența semnificativă a „termenilor sinonimi poate constitui un indiciu al grijii traducătorilor [s. n. Teodor Corbea] pentru precizie sau pentru atingerea unor nuanțe, a frămîntărilor lor pentru a găsi cuvîntul cel mai adecvat, poate și cel mai expresiv” (1995: 37) pare că se validează și în cazul acestei scrieri, în ale cărei pagini autorul se dovedește a fi nu numai un tălmăcitor, ci și un făuritor de cuvinte dintre cele mai felurite.

5.2. Alteori, pentru o mai bună cuprindere a înțelesului cuvintelor latinești, cărturarul ardelean recurge la felurite sintagme (**salutaris**, **-e** de sănătate, spășitornic, de spăsenie, de mîntuire; **sacrilagium**, **g.n.** furare de svințenie, spargere de biseareci) sau la parafraze (**parento**, **-as** jărtvescu pentru părinți-m cei morți, facu pomană, praznic; **initiamenta**, **g.n.pl.** întăia începătura de învățarea credinței) ori la subordonate atributive al căror rol este de a reda cît mai bine semnificația unităților lexicale (**atheos**, **g.m.** fără dumnezeu, căruia de dumnezeu nimic nu-i iaste frică; **prædicamentum**, **g.n.** zăsă care să zăce de multe lucruri, cazanie; **pontificus**, **-a, -um** arhieresc, -ă, care iaste al popei celui mare).

5.3. În perspectivă etimologică, am putut constata că termenii religioși românești dominanți provin din latină sau au fost creați, în bună măsură, pe tărîm românesc de la baze derivative latinești ori slave (mai rar grecești) (**simpliciter**, **adv.** curat, la aiave, chiar, unițeaste, cu smerenie; **dicatus**, **-a, -um** închinat, -ă, poclonit, -ă, svințitorit, -ă). Însă trebuie menționat faptul că cei fundamentali, creștini, sînt esențialmente de sorginte latină, așa cum este cazul și la celelalte popoare romanice, reprezentînd piatra de temelie a creștinismului de pe bătrînul continent. Aceștia din urmă „reprezintă cea mai veche terminologie religioasă a poporului român, constituind astfel și primul strat terminologic al limbajului religios românesc” (Onu 2000: 16).

În schimb, nu foarte numeroși, termenii de origine slavonă țin mai mult de organizarea bisericească răsăriteană și de rînduiala bisericii ortodoxe române (**concilium**, **g.n.** săbor, svat).

5.4. De asemenea, menționăm faptul că, în tîlcuirea termenilor religioși, Teodor Corbea păstrează același tipar, respectiv echivalarea multiplă, realizată prin diverse posibilități oferite de sistem (**funus**, **-eris**, **g.m.** murire, adunare la

⁴ Pentru clarificarea semnificațiilor unor unități lexicale latinești, am consultat și DILR și DL-R.

casa cea de moarte unde iaste cineva mort, urmarea, petreacerea mortului; **religio,-onis, g.f.** cinste dumnezeiască, slujbă, teamere, svințire; **noxalis,-e** greșit,-ă, vinovățasc,-ă, de greșale).

5.5. Se poate observa că majoritatea termenilor latinești ce au un caracter religios, talmăciți de către Teodor Corbea, vor intra, ulterior, în vocabularul limbii române pe calea împrumuturilor latino-romanice, constituind perechi sinonimice, care vor asigura îmbogățirea și nuanțarea limbajului religios românesc, în special în cele trei veacuri din urmă, când românii s-a întors tot mai mult cu fața spre Occident. Această adoptare a noilor termeni religioși nu trebuie înțeleasă însă ca un abandon al terminologiei vehiculate în creștinismul răsăritean, ci ca o deschidere înspre romanitatea vestică.

5.5. Astfel, multiplele influențe pe care le-a cunoscut limbajul religios românesc se vor explica prin anumite „tendințe spre orizonturi mai largi, europene [care] au dat creștinismului nostru, de-a lungul secolelor, o dezvoltare dincolo de «bizantinismul formalist», închistat în propriile-i doctrine vetero-creștine – un liber drum *sui generis* între Răsărit și Apus, într-o concordanță și fecundă alăturare” (Niculescu 2017: 74).

6. Parcurgerea atentă a dicționarului confirmă premisa de la care am plecat, dovedindu-se că avem de-a face cu un număr semnificativ de termeni religioși, care ilustrează faptul că, în ciuda caracterului laic al dicționarului, acesta este încă strâns legat de creștinism și de religie.

6.1. Pe lângă această observație de ordin general, am putut remarca știința lui Teodor Corbea de a echivala termenii latinești din coloanele dicționarului, explicabilă prin vastul său orizont cultural și prin cunoașterea aprofundată a limbii române și a lexicului acesteia.

6.2. De asemenea, trebuie adăugat și faptul că autorul lexiconului stăpânea mijloacele interne de formare a cuvintelor și reușea mai bine decât orice alt învățat din vremea sa să valorifice posibilitățile oferite de sistem, creînd adesea felurite unități lexicale, spre a reda cât mai bine înțelesurile cuvintelor latinești în limba română.

Bibliografie:

a) surse:

- Corbea, Teodor. 2010. *Psaltirea în versuri*, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București: Editura Academiei Române
- DLVI = Corbea, Teodor, 2001, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, vol. I (Studiu introductiv, note și text), Cluj-Napoca, Editura Clusium

b) studii și articole:

- Bălan, Ioan. 1914. *Limba cărților bisericești. Studiu istoric și liturgic*, Blaj: Tipografia Seminarului Teologic Greco-Catolic
- Bărbuleanu-Tereche, Ana-Maria. 2013. *Limbaul religios românesc actual*, Craiova: Editura Universitaria
- Câdea, Virgil et alii. 2012. *Istoria Românilor*, vol. V (*O epocă de înnoiri în spirit european, 1601-1711/1716*), ediția a II-a, revăzută și adăugită, București: Editura Enciclopedică
- Chivu, Gheorghe. 2017. *Terminologie lingvistică într-un lexicon de la sfârșitul veacului al XVII-lea*, în Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Camelia Stan, Rodica Zafiu (eds), *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare*, București: Editura Universității din București, p. 103-107
- Chivu, Gheorghe. 1997. *Civilizație și cultură. Considerații asupra limbajului bisericesc actual*, București: Editura Academiei Române
- Crețu, Gr. 1905. *Cel mai vechiu dicționar latino-românesc de Teodor Corbea (Manuscript de pe la 1700)*, extras, București: Tipografia „Voința Națională”
- Diaconița, Georgiana. 2015. *Stilul religios în diacronie*, în Rodica Nagy, Mircea A. Diaconu, Alina Nacu (coord.), *Discurs critic și variație lingvistică. De la frază la text: lingvistică și literatură*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, p. 285-291
- Dimitrescu, Florica. 1995. *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca-București: Editurile Clusium & Logos
- Gherman, A. M. 2010. *Un umanist român: Teodor Corbea*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință
- Gherman, Alin Mihai. 2004a. *Aspecte umaniste în cultura românească veche*, București: Editura Enciclopedică
- Gherman, Alin-Mihai. 2004b. *Literatură română din Transilvania între preluminism și preromantism*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință
- Gherman, Mihai. 2000-2001. *Lexicografie și gramatică în dicționarul lui Teodor Corbea*, în „Dacoromania”, V-VI, p. 161-164
- Gheție, Ion (coord.). 1997. *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române
- Ivăniș-Frențiu, Maria. 2013. *Aspecte ale limbajului liturgic românesc*, Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință
- Niculescu, Alexandru. 2017. *Creștinismul românesc. Studii istorico-filologice*, București, Editura Spandugino
- Onu, Liviu. 2000. *Terminologia creștină și istoria limbii române*, București: Editura Academiei Române
- Teleoacă, Dana-Luminița. 2017. *Limbaul bisericesc actual între tradiție și modernitate. Literatura didactică și literatura beletristică*, București: Editura Universității din București

c) *dicționare*:

DILR = Gaffiot, Félix. 1967. *Dictionnaire illustré latin-français*, Paris: Éditions Hachette

- DLR = ***. 2010. *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, vol. I-XIX, București: Editura Academiei Române
- DL-R = Guțu, G. 1983. *Dicționar latin-român*, București: Editura Științifică și Enciclopedică
- DLU = Szenci Molnár, Albert. 1990. *Dictionarvm latinovngaricvm opus novum et hactenvus nvsqvam editvum; Item vice versa: dictionarivm vngaricolatinvm, in quo præter dictionvm vngaricvm interpretationem latinam* (1604), Noribergae: Procurante Elia Hyterro Germano (accesibil din www.google.ro - cărți)
- DR = Stoian, Ion M. 1994. *Dicționar religios. Termeni religioși, credințe populare și nume proprii*, București: Editura Garamond

Notă: Publicarea acestei contribuții științifice a fost posibilă datorită implicării în cadrul proiectului PN-III-P1-1.2.PCCDI-2017-0326 (*Enciclopedia imaginariilor din Romania. Patrimoniu lingvistic și identități culturale lingvistice*, derulat la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu susținerea financiară a programului PCCDI 2017.